

TERRA LIBERA

ČASOPIS HLÁSÍCÍ SE K TRADICI LAISSEZ FAIRE

srpen - září 2002 / ročník 3

Marshallův plán: mýty a realita

Tyler Cowen

Legenda o úspěšnosti Marshallova plánu spočívá na pěti základních mýtech:

Mýtus č. 1: Marshallův plán byl významným faktorem poválečné obnovy Evropy

Ačkoliv se Marshallovu plánu dostalo ohromné publicity, jeho skutečný finanční dopad byl poměrně malý. V žádném okamžiku jeho existence nepřesáhla pomoc Marshallova plánu 5 % hrubého domácího produktu přijímající země. Celková výše pomoci je navíc v porovnání s růstem, ke kterému došlo v 50. letech, zcela zanedbatelná.

Důležité je připomenout, že tzv. „nedostatek dolarů“ nebyl zásadním problémem, který v té době trápil Evropu. Skutečně zásadní problém představovaly mylné hospodářské politiky. Téměř v každé zemi, jež byla za války okupovaná Německem, přetrvával i po osvobození nacistický systém přísné hospodářské regulace. V každé z těchto zemí došlo k prudkému ekonomickému růstu teprve poté, kdy byly tyto regulace odstraněny a začaly být prováděny zdravé hospodářské politiky. K tomu došlo bez ohledu na rozsah pomoci v rámci Marshallova plánu a její načasování. Obnova evropských ekonomik byla vyvolána především zavedením liberálních režimů, relativní měnovou a fiskální stabilitou, vytvořením důvěryhodného podnikatelského prostředí, všeobecnou ochotou podporovat poválečné úsilí o výstavbu a ekonomickou integraci kontinentu. Tyto faktory však pomoc v rámci Marshallova plánu vždy nepodporovala. Ve skutečnosti ty země, které obdržely v přepočtu na jednoho obyvatele velké částky (jako např. Rakousko) se hospodářsky vzpamatovaly až poté, co americká pomoc postupně ustala. Naproti tomu v Německu, Francii a Itálii začalo oživení ještě předtím, než tyto země zdroje v rámci Marshallova plánu obdržely.

Německé hospodářské oživení představuje ten nejzávažnější příklad evropského poválečného růstu a zároveň je nejčastěji uváděným příkladem úspěšnosti Marshallova plánu. Proto je třeba se mu věnovat podrobněji.

(pokračování na straně 5)

Mýty, mýty, mýty aneb proč politici nechtějí, abychom znali pravdu

Rozhovor s Dr. Robertem Higgsem

TL: Jste znám jako expert na problematiku růstu vlády, proto také naše první otázka bude na toto téma. Je vláda, tak jak ji známe dnes, tj. instituce, která rozhoduje zhruba o polovině toho, co vyděláme, z historického pohledu standardem, nebo se jedná o anomálii, s níž je třeba něco dělat?

RH: Moderní vlády se nepodobají ničemu, co známe z historie, ať už se jedná o jejich velikost či o rozsah jejich aktivit, v jejichž rámci své ekonomiky regulují a provádějí nákupy zdrojů soukromého sektoru. Nic takového z historie neznáme. Tam lze najít příklady velmi mocných vlád, jež prováděly řadu nepravostí, stavěly pyramidy a dobývaly rozsáhlá území, ale vlády nikdy nebyly schopny získat kontrolu nad takovou částí hospodářského produktu jako dnes.

TL: Jaké příčiny tohoto vývoje byste považoval za nejdůležitější?

RH: Jedná se o komplexní problém a jen těžko lze vybrat jedinou věc, která by růst vlády způsobila. Lze však poukázat na jisté aspekty hospodářského a technologického vývoje, které tuto situaci umožnily. Například nové komunikační a přepravní technologie umožňují vládám provozovat dnešní rozsáhlé daňové systémy. Po většinu historie pracovala většina obyvatelstva v zemědělství a pohybovala se na hranici přežití. Bylo nemožné zjistit, kdo kolik čeho vyrobil, a sebrat výrobcům velkou část toho, co vyrobili, aniž by to způsobilo jejich hladovění. Informační a komunikační technologie spolu s technologiemi umožňujícími monitorování lidí umožnily nárůst moci státu. Ne že by jej způsobily, ale byly podmínkou nezbytnou k jeho nárůstu. Dalšími faktory byla industrializace a urbanizace, změna podoby rodiny, kdy se rodiny zmenšovaly atd. Tyto faktory vedly k oslabení péče o lidi v nouzi. Lidé totiž v historii vždy hledali v případě nouze pomoc u svých rodin a u svých příbuzných, ale se změnou podmínek se začali obracet o pomoc jinde. Vzniklo mnoho nových institucí, aby tuto poptávku uspokojilo, ale stále častěji začali lidé vzhlížet ke státu, aby doplnil zdánlivě nedostatečné fungování

institucí zajišťujících lidem pomoc v nouzi. Takto se stát dostal do oblasti zajišťování sociálních služeb.

Za značnou část nárůstu moci státu jsou odpovědní moderní války. Moderní zbraňové technologie si vyžadují spotřebu značných zdrojů pro potřeby válečného hospodářství. Proto jsou války vždy spojeny s velkým nárůstem daní a vznikem nových regulací hospodářství. Jakmile jsou však tato opatření použita, řada lidí si na ně zvykne, a tyto regulace potom přetrvávají i v době míru.

TL: Války ale měly někdy i ctnostné cíle. Vezměme si americkou občanskou válku, o které se můžeme dočíst, že vedla k osvobození země od zla otroctví a umožnila vznik tržního hospodářství na velkém území amerického kontinentu.

RH: O válce mezi státy mezi lety 1861 a 1865 panuje neskutečná řada mýtů. Lidé většinou neznají její skutečné příčiny a důvody vzniku. To, co si myslí, nenachází oporu v historických faktech. Lidé se domnívají, že válka byla vedena kvůli odstranění otroctví a že pouze válka mohla ke zrušení otroctví vést. Američané většinou považují tuto válku za správnou a nutnou. Skutečnost je však jiná. Válka se vedla z toho důvodu, že když se jižní státy pokusily uplatnit své právo na secesi od zbytku Unie, Lincolnova vláda jejich právo na mírovou secesi odmítla uznat. Armáda Severanů poté provedla rozsáhlý vojenský útok proti státům Jihu. Až v průběhu války a pouze jako vedlejší opatření došlo k tomu, že vláda vydala Prohlášení o osvobození otroků. Tato deklarace však neosvobodila jediného otroka, neboť byla záměrně formulována tak, aby byla použitelná pouze v oblastech, které byly pod kontrolou Konfederace. Na žádného otroka, který se nacházel v oblastech pod kontrolou americké vlády se tato deklarace nevztahovala. Statisíce lidí zůstávaly v těchto oblastech otroky i po vydání této deklarace. Samozřejmě, že na konci války bylo otroctví zrušeno a oficiálně odstraněno v roce 1865 v rámci dodatku k Ústavě. Lidé by si měli uvědomit, že skutečným důvodem

války nebylo zrušení otroctví, ale udržení jednoty Unie v podobě z roku 1861. Problematika otroctví byla jen vedlejším produktem tohoto vývoje. Američané dnes často zastávají právo na secesi území na celém světě, která se od stávajících států chtějí odtrhnout, a jen málokdy jim dojde, že mírovému odtržení bylo zabráněno za cenu ohromných obětí v jejich vlastní zemi. Kdyby k tomu došlo, otroctví by bylo pravděpodobně zrušeno bez krveprolití stejně jako v mnoha ostatních zemích.

TL: To nás přivádí k otázce milníků při nárůstu moci státu. Hovořil jste zatím o válkách. Lze zmínit i další zásadní události?

RH: Války jsou pouze nejzřetelnějším příkladem krizových společenských událostí, které urychlují nárůst moci státu. Stejný dopad mají i hospodářské krize, jako byla například Velká deprese. Stejně jako války vyvolávají strach a obavy, jež vedou k navyšování státních regulací, strach z ohrožení životní úrovně lidí během hospodářských krizí vede k přijetí opatření v podobě státních regulací, které mají údajně toto nebezpečí zažehnat. Jak strach z ohrožení života, tak strach z poklesu životní úrovně vede k nastartování nových vládních programů, jež mají lidem údajně pomoci. Lidé v těchto situacích tolerují od svých „záchránců“ věci, které by jinak nikdy nepřipustili.

TL: Vy tedy nepovažujete reakci státu na nepříznivou hospodářskou situaci počátku 30. let za adekvátní? Nemyslíte si, že F. D. Roosevelt zachránil zemi před hospodářským rozvrátem?

RH: Jsem přesvědčen o tom, že téměř vše, co vláda v reakci na Velkou depresi učinila, situaci ještě zhoršilo a uzdravení hospodářství oddálilo. Vládní opatření totiž bránila přízpusobení tržního mechanismu skutečností, které byly příčinou krize, a nesmírné utrpení obyvatelstva proto trvalo déle, než kdyby těchto státních regulací nebylo. Kvůli ohromným státním regulacím a novým státním projektům obzvláště po roce 1933 došlo k tomu, že korekční tržní mechanismy nemohly fungovat a ekonomika se z krize nevzpamatovala v podstatě až do doby po 2. světové válce. Během války sice došlo ke zvýšení zaměstnanosti, ale pouze v důsledku státních programů výroby vojenského materiálu, které nijak nepřispívaly ke zvýšení blahobytu a prosperity lidí.

TL: Mohl byste uvést několik příkladů opatření, jež Velkou depresi prodloužila?

RH: Nejlepším příkladem ze Spojených států je National Industrial Recovery Act, který byl schválen na jaře 1933. Cílem tohoto zákona bylo zkartelizovat v podstatě všechna odvětví amerického hospodářství, a dosáhnout tak zvýšení cen výrobků, které mělo údajně pomoci výrobcům. Zároveň mělo dojít ke zvýšení mezd pracovníků a „zlepšení“ pracovních podmínek prostřed-

nictvím kódů správného chování, jež muse-ly firmy přijmout, jinak jim byly tehdejší administrativou vnuceny. Všechna tato opatření vedla k omezení konkurence, ke snížení flexibility cen a snížení schopnosti trhu umisťovat zdroje tam, kde je jejich využití nejlepší. To pouze oddálilo nutnou reakci trhů a jejich přízpusobení, čímž bylo ekonomice zabráněno zvýšit svoji schopnost vyrábět smysluplné výrobky. Zvýšení mezd v době masové nezaměstnanosti problé-lem nezaměstnanosti pouze zhoršilo. Odstranění nezaměstnanosti mohlo být dosaženo nastolením rovnováhy na trhu práce, k čemuž bylo zapotřebí snížení mzdy. Kdyby k tomu došlo, nezaměstnanost by zmizela, klesly výrobní náklady, a výroba by se proto mohla zvýšit. Tím by se ekonomika začala rozvíjet a růst. Vysoké mzdy udržovaly nezaměstnanost na vysoké úrovni a oživení hospodářství se nedostavovalo.

TL: Možná že všechny státní politiky nebyly v té době správné, ale nelze přeci popřít, že díky přispění americké vlády byl zničen nacismus a fašismus. Také šíření komunismu nenastalo v takové míře. Nebo i zde je třeba odmítnout učebnicové pravdy?

RH: Samozřejmě nechci popírat, že válka zničila německý nacionální socialismus. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že dalším výsledkem války bylo ovládnutí poloviny Evropy socialismem na dobu příštích 45 let, v důsledku vítězství Sovětského svazu, což bylo pro miliony lidí, kteří pod tímto režimem trpěli, veliké neštěstí. Je nešťastné, že nacismus byl odstraněn jen za cenu nárůstu komunismu, což pro řadu lidí představovalo pouze záměnu jednoho totalitarismu druhým. Západoevropané samozřejmě na porážce nacismu vydělali, ale zároveň byly vystaveny sovětskému nebezpečí na téměř půl století. Válka proto nevedla jednoznačně k pozitivnímu výsledku a tak je na ni nutné nahlížet.

TL: Jak byste reagoval na výtku, že nebytí americké účasti ve válce, byl by svět mnohem horším místem. Buď by Evropu ovládl Sovětský svaz, nebo Adolf Hitler.

RH: Vždy je těžké spekulovat o tom, „co by kdyby“. Víme však, že jak nacismus, tak socialismus stojí na politikách, které jsou z ekonomického hlediska odsouzeny k nezdaru. Víme také, že nutný hospodářský kolaps těchto systémů nenastane okamžitě. Nezpochybňuji, že americký vstup do války měl jistá pozitiva, ale je nepochybné, že by bylo bývalo lepší, kdyby problémy z roku 1939 byly řešeny jinak, abychom se vyhnuly 50 milionům mrtvých a ohromným materiálním škodám a lidskému utrpení, které válka přinesla. Lidé jsou většinou přesvědčeni, že válka byla jediným možným řešením, ale já nejsem přesvědčen o tom, že tomu tak skutečně bylo.

TL: Jaká konkrétní řešení připadala v úva-hu?

RH: Když se podíváme na to, k čemu došlo, můžeme se dohadovat, k čemu dojít mohlo. Víme například, že sovětská ekonomika by se zcela zhroutila. Německá ekonomika, která spočívala na podobných základech, byla odsouzena k témuž. Lidé žijící v Evropě ovládané režimem, který trpí takovouto hospodářskou slabostí, by tento režim svrhli. Lidé v 50. letech si uvědomovali, že válčit se Sovětským svazem není nejlepším řešením, a proto nebyla zvolena varianta války. A Sovětský svaz se rozpadl. Řada životů mohla být zachráněna, kdyby se o pár let dříve zvolila podobná alternativa – nevést válku a počkat na rozvrat totalitního systému.

TL: Opustíme-li problematiku 2. světové války a zamysleme-li se nad dalšími milníky na cestě ke zvyšování moci státu, které události sehrály klíčovou úlohu?

RH: Studená válka podle Vás, byla rovněž něčím co vlády, včetně vlády americké, růst podpořilo. Oproti tomu jsou války z poslední doby jako válka v Perském zálivu, válka v Afganistanu či válka proti terorismu relativně nevýznamnými událostmi. Slouží však stejnému účelu. Umožňují zachovat velké vojenské výdaje, ze kterých žije velká část průmyslu, jež je na armádu napojená. V důsledku toho je dále snižována produktivita soukromého sektoru, z něhož zdroje k financování vládních programů odplývají. Skutečná prosperita obyvatel je tak snižována.

Schopnost Spojených států, Sovětského svazu a několika málo ostatních zemí použít ve válce atomové zbraně dala vzniknout velkému riziku a ohrožení celého světa. K jaderné válce sice naštěstí nedošlo, nicméně je třeba si uvědomit, že existovaly okamžiky, kdy se svět ocitl na pokraji války – například v období Kubánské krize nebo, jak se ukázalo později, v řadě případů selhání vojenského vedení či v případě nehod. Když se tedy díváme zpět, musíme mít na paměti, že snaha zabránit šíření komunismu, který by se stejně časem svou vlastní vahou rozpadl, byla doprovázena ohromným rizikem zničení celého světa.

TL: Zdá se nám, že každý z těchto milníků ve vývoji mocného státu je spojen s nějakým podvodem na lidech, na jejich mylném pochopení nějaké události či přímo na jejich obelhání. Podíváme-li se zpět, zjišťujeme, že to, co si lidé myslí, téměř vůbec neodpovídá tomu, co se skutečně stalo. Jak je možné, že navzdory dostupným historickým pramenům lidé tyto mýty přijímají, a z historie se tak nemohou poučit?

RH: Důvodů pro přetrvávání mýtů o historii je několik. Ve většině případů má někdo velký zájem na přežívání těchto mýtů. V případě americké občanské války měla třeba Lincolnova administrativní zájem přede-štěřit veřejnosti přijatelný důvod jejich hrůzného počínání. Otroctví je velkým zlem a nikdo se neopovázá kritizovat vládu, která se jej údajně snaží sprovodit ze světa.

Proto se Lincoln, jeho přívrženci a jejich zastánci ze všech sil snažili ještě před koncem války rozšířit mýtus o jejím ctnostném poslání. Od té doby Američané raději věří, že válka se vedla za spravedlivou věc. Je to pro ně lepší, než konstatovat, že statisíce lidí padly zbytečně. Tento poznatek o důležitosti lži platí o každé válce, do které se Spojené státy zapojily. Když Lincoln nastupoval do úřadu, otevřeně prohlásil, že nemá v úmyslu vyvolat válku a napadnout Jih kvůli problematice otroctví. Pak je potřeba vypořádat se se skutečností, že po svém zvolení válku začal. Válku, ve níž zahynulo více než 600 tisíc lidí, tisíce lidí bylo zraněno a miliony jich trpělo. Válka skončila způsobem, který přivodil ohromné problémy Jihu na řadu dalších desetiletí.

V podobném duchu byl v roce 1916 znovuzvolen prezident Wilson na základě prohlášení, že Ameriku nezavleče do války. Lidé pro něj hlasovali, neboť věřili, že splní, co slíbil. Přesto začal Wilson ihned po svém zvolení pracovat právě na tom: na způsobech zavlečení Spojených států do války.

V roce 1940 Franklin Delano Roosevelt zvítězil ve volbách také proto, že explicitně vyhlášoval, že nikdy nepošle Američany umírat do cizích válek. Očividně lhal, neboť z dalších zdrojů, které máme dnes k dispozici, víme, že v té době již pracoval na tom, jak se do války zapojit. Na tomto úkolu pracoval tak dlouho, až nakonec mohl využít jako záminku útok na Pearl Harbor a do války vstoupil. Američané do válek běžně vstupovali způsobem, kdy prezident, který slíbil, že se do války nezapojí, po svém zvolení jednal jinak.

TL: O příběhu údajného překvapivého napadení Pearl Harboru japonskou armádou se v poslední době také začínají objevovat silné pochybnosti. Řada knih prokazuje pravý opak toho, co vidíme například v hollywoodských filmech. Šlo o překvapivý útok, nebo prezident Spojených států o útoku věděl a svým velitelům o něm záměrně neřekl?

RH: Skutečně existuje celá řada knih o této problematice. Z toho, co vím, vyplývá, že Rooseveltova administrativa včetně prezidenta věděli, že japonský útok na americké síly byl na spadnutí. Vědělo se, že k němu brzo dojde. Otázkou samozřejmě je, zda věděli, že Japonci napadnou právě Pearl Harbor a právě 7. prosince. Jsou důkazy o tom, že existovala hlášení, z nichž by se prezident musel dozvědět, že k tomuto útoku dojde. Otázka je, zda tato hlášení četl. O tom žádné přesvědčivé důkazy nejsou. Mnoho lidí se domnívá, že sice hlášení existovala, ale mohla se ztratit v byrokratické mašinérii nebo se k prezidentovi z toho či onoho důvodu prostě nedostala.

V jistém smyslu ale na tomto detailu nezáleží. Prezident Roosevelt po více než rok před tímto incidentem usiloval o vtažení Spojených států do války – snažil se Japonce k něčemu vyprovokovat. Tyto provokace se stupňovaly. Spojené státy napří-

klad zabavily japonská finanční aktiva v USA a rovněž odřízly dodávky ropy ze Spojených států do Japonska. Japonsko se tak ocitlo zcela bez paliva. Veškerá ropa byla do Japonska dovážena, Japonsko samo žádnou nemělo. Původně přicházely dodávky ropy z USA a částečně také z jihovýchodní Asie, což byla tehdy holandská Východní Indie. Rooseveltova administrativa teda věděla velmi dobře, že pokud se Japonci octnou v situaci, kdy nebudou mít žádnou ropu, budou ji muset získat odjinud. Všem bylo jasné, že se pokusí získat ji právě z tohoto regionu. Existují důkazy o tom, že vojenští stratégové nějaký takový útok ze strany Japonců předvíдали. Japonský záměr obsadit Filipíny byl například očekáván dlouho dopředu.

Je třeba si uvědomit, že Roosevelt a jeho administrativa svévoleně Japonce k útoku tlačili, až Japonci nakonec skutečně zaútočili. Možná bylo překvapivé, že Japonci byli tak troufalí a provedli na Pearl Harbor takto mohutný útok. Víme ale, že Roosevelt chtěl Spojené státy do války za každou cenu dostat. Spojené státy velmi úzce spolupracovaly materiálně i zpravodajsky s Velkou Británií od samého začátku a v Severním Atlantiku se podílely na zcela otevřeném boji proti německým ponorkám v roce 1940 a 1941. Americká veřejnost však válku odmítala. Proto vláda USA tolik usilovala o nějakou záminku. Roosevelt potřeboval útok, který by pobouřil veřejnost natolik, aby změnila své mínění. Němci si ale dávali velký pozor na to, aby USA takovouto záminku neposkytli. Příliš se války s USA obávali. Tuto záminku předhodil USA až japonský útok na Pearl Harbor.

Existují odborné práce, jejichž autoři dokazují, že Roosevelt o tomto útoku dopředu věděl, já osobně jsem však nezvrátne důkazy tohoto typu neviděl.

TL: Kdybyste měl vyjmenovat tři největší mýty, které k nárůstu vlády přispěly, které by se kvalifikovaly na nejvyšší příčky?

RH: Jedním z největších mýtů je víra, že kapitalismus způsobil Velkou depresi. S tím souvisí mýtus, že politiky New Dealu pomohly dostat ekonomiku z krize. Obě tvrzení jsou mylná. Dnes víme, že vládní politiky nejrůznějšího typu – fiskální, měnová, obchodní, i politika na trhu práce – prohloubily existující problémy a způsobily kolaps americké ekonomiky mezi lety 1929 a 1933. Je také známo, že politiky po roce 1933 zabránily ekonomickému zotavení. Navazující mýtus praví, že válečná ekonomika depresi ukončila. Tento mýtus je trochu složitější, protože je očividné, že s počátkem války nezaměstnanost postupně zmizela. V tomto smyslu tedy deprese skončila, avšak je třeba zdůraznit, že nezaměstnanost zmizela pouze kvůli tomu, že se zvýšil počet vojáků. V roce 1940 dosahoval počet nezaměstnaných zhruba 10 milionů lidí. Do roku 1944 se ale armáda rozrostla do takové velikosti, že v ní bylo 12 milionů lidí. Nezaměstnanost by tedy zmizela bez ohledu na to, jakou hospodářskou politiku

by dělala vláda. Když se podíváme na statistická data o výkonu hospodářství za války, zjistíme např. že HDP se vyvíjel, jako kdyby ekonomika zažívala ohromný rozmach. Když ale toto číslo rozdělíme na civilní a vojenskou produkci, zjistíme, že civilní výroba ve skutečnosti klesala a že onen hospodářský „rozmach“ jde zcela na účet výroby zbraní. Ovšem pod pojmem prosperita většinou nemyslíme masovou výrobu zbraní. Tvrzení o válečné prosperitě je proto mýtus. Hospodářství se z krize zotavilo až po skončení války, kdy vojenská výroba byla přeměněna na mírovou.

Další mýtus je spojen s názorem lidí na to, co se stalo během 2. světové války. Tento mýtus lze nazvat vojenským keynesiánstvím, tj. myšlenkou, že vládní výdaje mohou udržet vysokou agregátní poptávku a nízkou nezaměstnanost. Vysoké vládní výdaje měly údajně zajistit, aby se ekonomika nenavrátila do deprese. Tento mýtus je podporován právě vírou v hospodářskou prosperitu za války. Politici používají tuto argumentaci desítky let. Každou chvíli můžeme slyšet ministra obrany, který obhajuje velké vojenské výdaje pomocí argumentace, že tyto výdaje pomohou celé ekonomice, zajistí vysokou zaměstnanost a hospodářský růst. Ti z nás, kteří znají základy zdravé ekonomie, vědí, že keynesiánství je veskrze mylná ekonomická teorie. Nikdo snad nemůže vážně myslet tvrzení, že velké investice do nákupu bomb a bombardérů zajistí ekonomickou prosperitu.

TL: V našich končinách můžeme slyšet podobné argumenty ve vztahu k fungování ekonomiky nacistického Německa. Lidé většinou považují politiku Adolfa Hitlera za zavrženíhodnou, ale zároveň zastávají názor, že jeho hospodářská politika alespoň zajistila lidem práci a obživu. Jde asi o běžný názor na ekonomický přínos válečného hospodářství.

RH: Je to přesně tak, jde o stejný mýtus.

TL: Doposud jsme hovořili o historických mýtech. Ukazuje se, že lidé většinou nemají tušení, co se proč stalo. Když však nebudeme rozumět minulosti, těžko se vyvarujeme omylů současnosti. Našel byste také mýty typické pro náš současný pohled na dopady státních regulací, jejichž následky ponese v budoucnosti?

RH: V současnosti přetrvává řada mýtů ohledně dopadů státního zasahování do fungování trhů. Příkladem může být víra lidí na celém světě, že vláda může plnit prospěšnou funkci tím, že bude udělovat licence na prodej nových léků a bude schvalovat nové lékařské procedury, kterým bude až poté umožněn prodej na trhu. Motivace státních úředníků jsou ale zvrácené. Tito lidé jsou motivováni k tomu, aby neriskovali svá křesla a aby schvalovací procedury neúměrně protahovali. Nové léky jsou z tohoto důvodu velmi drahé a na trh se dostávají se zpožděním. Čistým výsledkem je, že mnoho lidí zbytečně kvůli dlouhým proce-

durám trpí a v mnoha případech umírá. Kdyby tato státní regulace neexistovala, špatné výrobky by se možná dostaly na trh, ale napáchaly by relativně málo škody, neboť by byly velmi rychle odhaleny a z trhu odstraněny, neboť by tyto škody byly vidět. Když se na druhou stranu na trh kvůli regulaci dobré léky vůbec nedostanou, škody mohou být páchany navěky, neboť jsou vidět hůře. Přesto lidé státní regulaci tohoto typu obhajují.

TL: Našel byste nějaký příklad tohoto vývoje?

RH: Takovým příkladem je ve Spojených státech třeba jeden z nejobyčejnějších léků – aspirin. Státní regulace v současnosti zakazuje výrobcům aspirinu propagovat skutečnost, že lidé mohou výrazně omezit riziko infarktu každodenním užíváním malých dávek aspirinu. Lze pouze propagovat informaci, že užíváním aspirinu po prvním infarktu lze předejít infarktům dalším, ale tuto informaci nelze šířit jako prevenci, tj. mezi lidmi, kteří infarkt ještě neutrpěli. Je známo, kterým lidem by se tak pomohlo: lidem z vysokým tlakem a nadváhou. Počet lidí, kteří umírají na první infarkt, dosahuje stovek tisíc za rok. Kdyby se jen zlomek těchto lidí dozvěděl o účincích aspirinu, mohl by počet zachráněných životů dosahovat ročně desítek tisíc. Avšak šíření této život zachraňující informace je státem zakázáno.

TL: Jaké jsou argumenty úřadů pro takové chování?

RH: Úředníci tvrdí, že aspirin může mít negativní vedlejší účinky, že u některých lidí může vyvolat vnitřní krvácení. Tyto možné vedlejší účinky jsou ale v porovnání s možným počtem zachráněných životů naprosto triviální.

TL: Nyní jsme po historických mýtech rozšířili skupinu mýtů o několik mýtů současných. Viděli jsme, že vše začalo politickou centralizací země. Následné války a krize způsobily, že se stát rozrostl do netušených rozměrů. V Evropě v současnosti můžeme sledovat také snahy o politickou centralizaci. Co bude následovat, to nikdo neví. Můžeme na základě znalosti vývoje ve Spojených státech předvídat, co potká Evropu?

RH: Poučení z historického vývoje nejen Spojených států říká, že snahy o politickou centralizaci jsou nebezpečné. Nejdůležitější zárukou svobody je možnost úniku před zlo páchající vládou. Možnost odejít jinam. Z více než 15 politických režimů se v Evropě stává režim jeden. Proto je možnost odejít do země, která se ke svým občanům chová lépe, komplikovanější a dražší. Lidé nemohou tak jednoduše „hlasovat nohama“. Zároveň mizí možnost dobrým příkladem ukázat, jak jsou politiky ostatních zemí škodlivé či tyranické. Již není s čím srovnávat. Jeden velký evropský me-

gastát se nemůže přiučit ze zdravé německé měnové politiky, jedna země nemůže druhé ukázat zlepšení kvality života kvůli menší regulaci léků... Jedna země se najednou nemá od druhé co naučit. Vše zastřešuje jedna ohromná bruselská byrokracie, která činí rozhodnutí pro všechny a jejímuž rozhodnutí není snadné uniknout.

TL: Evropští politici ale tvrdí, že všechny regulace jsou pro dobro obyvatel a že například vůbec nezamýšlejí zavádět jednotné „evropské“ daně, že fiskální politika zůstane v rukou států. Co na takovéto sliby říká americká zkušenost?

RH: Lze učinit obecný závěr, že kdykoli kdekoli docházelo k harmonizaci prostřednictvím politiky, vždy se zdůrazňovala pozitivita a politici pomlčeli o možných nebezpečích. Historie nás učí, že se harmonizuje vždy směrem nahoru. Když se harmonizují daně, výsledkem je sice jedna daň, ale zato daň země, která měla dříve daně nejvyšší. Stejně je to s ostatními regulacemi. Společná regulace pak odpovídá nejpřísnější regulaci, která se mezi zeměmi vyskytla. Tento výsledek známe ze Spojených států, kdy federální vláda začala regulovat sociální oblast nebo třeba trh práce. Centralizace jednoznačně vede k nárůstu moci státu, neboť odstraňuje konkurenci jednotlivých jurisdikcí.

Co se týče zdanění, zajímavý příklad poskytuje historie americké federální daně z příjmu. Když byl v roce 1913 schválen zákon, který tuto daň umožnil vůbec vybírat, obsahoval sazby daně z příjmu v rozmezí 1 až 7 %. Během 1. světové války, několik málo let poté, se sazby vyšplhaly až na 77 % a množství lidí, kteří daň museli platit, se výrazně zvýšilo. Během 2. světové války vidíme podobný vývoj. Přestože na počátku války nebylo příliš lidí, kteří byli povinni daň platit, na jejím konci musel daň platit téměř každý, kdo měl příjem, a její nejnížší sazba dosáhla 23 %. Během každé války (a také např. během Velké deprese) se zvyšovaly sazby a zároveň rostl počet lidí, kteří museli daň odvádět. Z daně, která měla danit příjem 2-3 % nejbohatších, se po 2. světové válce stala daň, kterou musel platit téměř každý a její sazby se původním sazbám na hony vzdálily. A to uběhlo jen pár let!

TL: Stalo se tak hlavně kvůli zvyšování daní, nebo svou úlohu sehrála i měnová politika, která způsobila, že se lidi přesunuly do vyšších daňových pásem a platili tak vyšší daně?

R.H. Šlo o kombinaci obou důvodů. Nová legislativa zvyšovala daně a snižovala práh příjmů, nad kterým bylo nutné daň platit. Zároveň je jasné, že v důsledku měnové politiky dochází ke zvyšování nominálních výdělků. A tak přestože reálné výdělky zůstávají stejné, platí lidé vyšší daně.

TL: Můžeme tedy očekávat, že za padesát let budeme mít evropskou vládu, která bu-

de zdaňovat značnou část toho, co vyděláme? Nedostaneme se zároveň do situace, kdy daň, jež byla zprvu považována za zlo, nebo byla jako v případě USA prohlášena za protiústavní, se stane součástí našeho života, lidé se s ní smíří a zapomenou na odpor svých předků proti tomuto zdroji příjmu mocného státu?

RH: Evropa trpí již dnes vysokými daněmi a jakákoli snaha nějaké země o změnu této situace bude v důsledku centralizace od-souzena k nezdaru. Na aktivity politiků, jež jsou občanům tak vzdáleny, nelze vyvíjet silný tlak a možnost pozitivního příkladu malé země, jež daně sníží, nebude existovat. Lidé, kteří žijí v zemi s vysokými daněmi, si na tyto daně také časem zvyknou. A čím déle tomu tak je, tím méně jim některé věci přijdou divné, tím méně je vysoké daně budou pobuřovat a tím méně se o jejich snížení budou snažit. Starší lidé, kteří dnes pamatují situaci, kdy daně byly daleko nižší, považují dnešní daně za neskutečně vysoké a škodlivé. Mladí, kteří si nic jiného než život ve vysoce zdaňované ekonomice nepamatují, považují vysoké daně za normu, za standard, který je tu od-nepaměti. Nic jiného si představit neumějí.

TL: Pokuste se na závěr doporučit pár knih, kde se lze dozvědět o mýtech, se kterými žijeme, ať již z oblasti historie nebo současného vývoje. Kde se lze dočíst něco, co z určitých důvodů nelze najít v učebnicích? Kde lze najít výklad, který není zatížený vlivem všudypřítomné politiky?

RH: Naštěstí existují dobré knihy, které vyvracejí všeobecně přijímané mýty. Jednou z takových knih je kniha Veddera a Gallawaye *Out of Work*, která nejen vysvětluje příčiny hospodářských krizí a nezaměstnanosti ve 20. století, ale její záběr je mnohem širší, než se na první pohled může zdát. Má vlastní kniha *Crises and Leviathan* zachycuje základní změny v prováděných politikách vlády ve Spojených státech během více než sta let včetně analýzy krizových událostí. V posledních letech byla vydána péčí Mises Institute řada skvělých knih. Příkladem je kniha *Reassessing the Presidency*, která poskytuje vysvětlení hospodářských politik amerických prezidentů během posledních 200 let a je zdrojem vyvrácení velkého množství panujících mýtů. Další kniha, kterou Mises Institute vydal, nese název *Costs of War* a editoval ji John Denson. Jedná se o úžasnou knihu vyvracející řadu historických mýtů ohledně důvodů a úspěšnosti válek. Independent Institute vydal množství tematicky zaměřených knih zabývajících se tématy jako je vzdělávání, regulace internetu, trh práce, zdravotnictví atd. Jedná se o prvotřídní knihy, které prokazují, že nejen veřejnost, ale i odborníci velmi často podléhají mýtům, které se staly z důvodů, o nichž jsem hovořil, součástí našich životů.

Rozhovor vedli Dan Šťastný a Josef Šíma

Marshallův plán: mýty a realita

Tyler Cowen

(pokračování ze strany 1)

Americká pomoc nikdy nepřevýšila 5 % západoněmeckého hrubého národního produktu, a to ani v letech 1948–49, kdy dosáhla pomoc vrcholu. Zároveň však náklady okupačních vojsk a válečné reparační pohliovaly od 11 do 15 % HNP Západního Německa. Politika prováděná Spojenými státy tedy neřešila problém nedostatku zdrojů v Německu, nýbrž jej způsobovala. Čistý ekonomický transfer ze Západního Německa se během poloviny 50. let, kdy Německo splatilo polovinu získané pomoci ještě zvětšoval.

Obnova evropských ekonomik byla vyvolána především zavedením liberálních režimů, relativní měnovou a fiskální stabilitou, vytvořením důvěryhodného podnikatelského prostředí, všeobecnou ochotou podporovat poválečné úsilí o výstavbu a ekonomickou integraci kontinentu. Tyto faktory však pomoc v rámci Marshallova plánu vždy nepodporovala.

Utrpení občanů Západního Německa během tohoto období bylo především výsledkem špatně koncipované hospodářské politiky, a nikoli přesunem továren a reparačními. Spojenecká regulační komise (SRK) totiž pokračovala v provádění nacistického režimu ekonomických regulací, který zahrnoval nejen regulaci cen a výrobní kvóty, ale také povinné odvody zdrojů včetně práce. Regulace nájemného vážně prohloubila nedostatek bytů, který vznikl v důsledku válečného bombardování německých měst a přílivu více než milionu utečenců z východu. SRK zvýšila daně průměrně o 50 procent. Mezi lety 1945–46 nesmělo Německo provozovat obchod se zahraničím a tento zákaz byl uvolňován jen pozvolna. Přestože německé obyvatelstvo spotřebovávalo potraviny, jejichž množství jen nepatrně přesahovalo hranici hladovění, spojenci přinutili Německo odmítnout řadu výměnných obchodů (např. potraviny za uhlí a ocel), jež nabízely ostatní evropské země. Navíc SRK omezila velikost německé průmyslové produkce na úroveň mezi 10 a 70 % úrovně z poloviny 30. let. Až do poloviny roku 1948 se německá ekonomika potácela na hranici přežití a lidé přežívali jen díky černému trhu a paběrkování.

Skutečná změna v Západním Německu nastala až 20. června 1948, kdy spojenci provedli měnovou reformu a snížili peněžní zásobu na desetinu její původní velikosti. Stará Reichsmark byla nahrazena Deutsche Mark prostřednictvím jedné z největších deflací, jež byly kdy provedeny. Měnová reforma byla zoufale nutná z toho důvodu, že ceny byly během rozsáhlé inflace peněžní nabídky regulovány a to již od roku 1936. Životní úroveň průměrného člověka v Německu se během několika hodin měnové reformy prudce zvýšila, jelikož lidé začali v plné míře přijímat nové peníze výměnou za zboží a služby.

O méně než měsíc později posunul

Ludwig Erhard, který byl hospodářským ředitelem Bizonie (území poválečných zón USA a Británie), německou ekonomiku o krok dál správným směrem. Jedné neděle, kdy všichni již odešli ze svých úřadů, porušil Erhard příkazy a vydal nařízení, které rušilo většinu z ekonomických regulací, které spojenci prováděli. Příštího dne byl Erhard povolán na kobereček a – jak praví pověst – došlo k tomuto rozhovoru:

Jeden americký důstojník se dotázal: „Jak jste si mohl troufnout uvolnit náš pří-

dělový systém v situaci, kdy všude kolem sebe vidíme nedostatek potravin!“

Erhard odpověděl: „Ale pane veliteli, já jsem přidělový systém neuvolnil, já ho zrušil! Od teď bude jediným přidělovým lístkem, který lidé budou potřebovat, německá marka. A lidé se budou velmi snažit, aby tyto německé marky získali. Jen počkejte a uvidíte...“

Generál Lucius Clay: „Pane Erharde, moji poradci mi říkají, že děláte ohromnou chybu.“

Erhard: „Neposlouchejte je, pane generále, moji poradci mi říkají totéž.“

Erhardův tržní přístup fungoval skvěle. Měsíční indexy výroby rostly tempy, jež převyšují mnohé pozdější roční nárůsty. Německý hospodářský zázrak byl spuštěn. Pomoc v rámci Marshallova plánu začala proudit až řadu měsíců poté. Německý hospodářský zázrak byl způsoben kombinací zdravé měnové politiky, nabídkově orientované fiskální politiky a relativně svobodným trhem.

Belgická zkušenost je opakem vývoje v Německu. V říjnu 1944, pouhý jeden měsíc po osvobození, zastavila belgická vláda jakékoli vydávání nových peněz, devalvovala měnu a uchýlila se k deflační fiskální politice, jež měla za cíl „přebytečné“ peníze odsát. Tato politika měla působit proti velké válečné měnové expanzi, kterou Německo vnutilo okupované Belgii. Tato nová politika byla úspěšná – do června 1946 rostla celková peněžní zásoba čtvrtletním tempem 2,2 procenta, což bylo v daném období číslo neobyčejně nízké. Tato přísná měnová politika byla doprovázena liberální politikou ve vztahu k zahraničnímu obchodu a obvezetnou konzervativní politikou.

Regulace cen a obzvláště regulace nájmů byla držena na nízké úrovni. Výsledkem bylo, že Belgie nikdy nezažívala výrazný nedostatek potravin a nedostatek bytů, které-

mu musela čelit většina kontinentu. Belgie se ve skutečnosti přizpůsobila tak rychle, že na konci 40. let a počátku 50. let se stala významným věřitelem zbytku Evropy. Jak ukazují studie, Belgie byla zemí, která se z války zotavila nejrychleji. Byla zároveň zemí, která nejrychleji přistoupila ke kapitalistickému hospodářství. Belgické hospodářské zotavení bylo způsobeno zdravou ekonomickou politikou a předcházelo americké pomoci.

Mýtus č. 2: Marshallův plán přispěl k rozvoji svobodného podnikání a zavádění zdravých hospodářských politik

Zastánci Marshallova plánu tvrdí, že americká pomoc nasměrovala Západní Evropu na cestu svobodného obchodu a tržního hospodářství. Levicoví kritici plánu jako např. Joyce a Gabriel Kolkovi přispěli k vytvoření tohoto mýtu svými tvrzeními, že SRK „vnutila“ kapitalismus vzpurným Evropským zemím.

Je však skutečností, že lidé, kteří řídili americkou poválečnou zahraniční politiku, byli přívrženci rozsáhlého intervencionismu. Při řešení jakéhokoli problému je jejich přesvědčení vedlo ke hledání pomoci ze strany státu. Samotná struktura Marshallova plánu navíc vedla k zavádění více státního plánování. Jak poznamenal Harry Bayard Price:

„...správa programu pomoci působila v mnoha případech na vlády tak, aby zvýšily ekonomické plánování a regulace. V důsledku způsobu, jakým správa programu prosazovala své ekonomické potřeby, a metod, kterými usilovala o hospodářské oživení, došlo k rozšíření aparátu centrálního dohledu v ekonomikách.“

Americká pomoc je například považována za hnací sílu ekonomické centralizace ve Francii. Richard Kuisel poznamenal, že „Spojené státy vybavily první (Monetův) plán materiálem a surovinami, úvěry a filosofií aktivistického státu..., dokonce i návod, jak má centrální plánování fungovat, staví v mnohém přímo anglo-amerických instrukcích.“

Itálie se snažila hledat tržní řešení svých ekonomických problémů, ale administrativa SRK jí v tom aktivně bránila. Američané, kteří byli v čele SRK pro Itálii, neustále kritizovali snahy italských vlád věnovat „naměrnou“ pozornost problematice vyrovnanosti rozpočtů a omezení měnové expanze. Američtí poradci nutili Itálii zahájit koordinovaný program veřejných investic a provádět rozsáhlé keynesiánské politiky řízení agregátní poptávky. V letech 1949–50 sepsali američtí úředníci studii o italské ekonomice, aniž by zmínili přísnou kontrolu migrace mezi městy a regulaci nájemného, což byly pravděpodobně dvě nejhorší součásti legislativy týkající se hospodářství.

Receptem, který nabízeli, byly opět keynesiánské makroekonomické politiky.

Státní intervencionismus byl zabudován do Marshallova plánu také jinými způsoby. Například: každý dolar, který SRK věnovala vládě evropského státu, musela následovat stejná částka v domácí měně, kterou místní vlády musely ze svých rozpočtů věnovat na veřejné práce, státní investice a podobné státní projekty. Výsledkem bylo, že každý americký dolar, který byl poslán evropským vládám, způsobil úbytek jednoho dolaru ze soukromého sektoru, který musel být namísto toho utracen vládou.

Marshallův plán také dotoval rozsáhlé poválečné měnové a fiskální politiky, které způsobily ohromné problémy mnohým západoevropským vládám. Mezivládní transfery ulehčují vládám žít nad poměry a oddalují nutné utahování opasků. V případě Francie SRK umožnila, aby pařížská vláda pokračovala ve vydávání zdrojů k udržení francouzského koloniálního panství. Téměř veškerá pomoc v rámci Marshallova plánu Francii mezi lety 1949-50 byla kompenzována zvýšením vojenských výdajů v zahraničních teritoriích, především v Indočíně. Do roku 1953 utratila Francie 373,6 mld. franků ročně v Indočíně a 42,4 mld. franků v Severní Africe. Tato čísla navíc nezahrnují ani náklady vzdušných a námořních operací, ani náklady na vojenské vybavení.

V konečném důsledku podporuje zahraniční pomoc vždy ty neškodlivější aktivity vlády přijímající země. Oficiální vyčlenění peněz na nějaký konkrétní účel totiž k ničemu dobrému nevede. Jsou-li peníze posílány, řekněme, na chléb, staré „chlebové fondy“ (prostředky původně používané k získání chleba) jsou přesunuty na pochybné aktivity.

Během prvních dvou let byl Marshallův plán úzce spjat s komplikovaným systémem vnitroeuroevropského úvěrového systému, který byl údajně stvořen proto, aby prováděl platební zúčtování mezi zeměmi a pomohl obnovit obchodní vztahy. V rámci tohoto systému dostaly země, jež vyprodukovaly největší deficity, dodatečná práva čerpání, což v podstatě znamenalo, že získaly nároky na zdroje svých sousedů, obzvláště těch, kteří měli přebytky či malé deficity. Země, které se vyvarovaly vážných obchodních deficitů (jako Německo, Holandsko, Švýcarsko a Belgie) byly tedy penalizovány, jejich méně obezřetní sousedé (jako Francie, Řecko, Norsko a Rakousko) byli dotováni. Ludwig Erhard tvrdí, že Belgie kvůli tomuto systému přišla o 80 procent americké pomoci. Namísto řešení problému „nedostatku dolarů“ tedy Marshallův plán přerozděloval jejich nedostatečné množství mezi zeměmi způsobem, který vytvářel zvrácenou strukturu motivací jak v případě vývozců tak i dovozců. Erhard například tvrdil, že mnozí věřitelé ve skutečnosti omezili vývoz do dlužnických zemí, neboť se obávali, že budoucí práva čerpání budou udělena těmto dovozcům.

Často citovaným přínosem Marshallova plánu je skutečnost, že zvýšil obchodní vazby mezi členskými zeměmi atlantické ko-

munity. Na tomto tvrzení je sice něco pravdy, ale Marshallův plán jiné obchodní vztahy také rozbil. 11. března 1949 například New York Times oznámily, že „američtí vývozci traktorů za podpory mise SRK uspěli při přesvědčování francouzské vlády a ostatních evropských vlád, aby nezačaly odebírat italské produkty a zůstaly u amerických.“ Najdeme i mnohem významnější příklady. Vývoz tabáku v rámci Marshall-

---

Každý americký dolar, který byl poslán evropským vládám, způsobil úbytek jednoho dolaru ze soukromého sektoru, který musel být namísto toho utracen vládou.

---

ova plánu především do Německa vážně poškodil řecký tabákový průmysl. Před válkou dosahovaly příjmy z vývozu tabáku až 50 procent celkových příjmů a jednalo se tedy o klíčový zdroj deviz. Do roku 1947 poklesly tržby za řecký tabák na 35 procent předválečné úrovně. Přesto dosahovaly jeho vývozy úctyhodné sumy 17300 tun za rok. První rok Marshallova plánu ovšem financoval vývoz 40000 tun amerického tabáku do Evropy. Tento rok řecký vývoz tabáku poklesl na 2500 tun a již se nikdy nezotavil. Podobné problémy způsobila americká pomoc také v Turecku, Rhodésii a Alžírsku.

Marshallův plán také významně ovlivnil velikost obchodu mezi východní a západní Evropou. Všechny země, jež se účastnily Marshallova plánu musely přijmout americký způsob udělování licencí k obchodu s východní Evropou. To kromě jiného znamenalo, že zboží „vojenského charakteru“ nemohlo být ve Východním bloku prodáváno. Tato definice byla vytvořena tak, aby do ní spadala většina strojů, chemikálie, léčiva a dokonce i psací stroje.

Zkušenost Řecka, kde američtí poradci měli značnou kontrolu nad hospodářstvím, dále ukazuje problematický vliv Marshallova plánu na evropské hospodářské politiky. Vedle občanské války bylo Řecko postiženo skutečností, že jeho ekonomika byla paralyzována rigidním systémem ekonomických regulací a výslednou korupcí spolu s vyplývajícími nezákonnostmi. Po celý konec 40. let a počátek 50. let byla řecká ekonomika postihována ohromnými dovozními a devizovými skandály, které vyplývaly ze snahy státu omezovat obchod. Američtí členové řecké Zahraničně-obchodní správy ale usilovali o ještě přísnější cenovou regulaci a regulaci obchodu, namísto aby přišli s alternativou svobodného trhu. S rostoucí americkou pomocí řecké vládě se také zvyšovala korupce. Každý měsíc se objevovaly nové velké skandály. Oživení řeckého hospodářství se dostavilo až v roce 1953 - tento rok byla americká pomoc omezena na 25 milionů dolarů. Tento rok se také poprvé od války podařilo v Řecku vyrovnat rozpočet. Někteří obhájci Marshallova plánu nám připomínají, že americký experiment v Řecku byl původně nazván „Marshallův miniplán“, jelikož šlo o zkoušku mnohem většího plánu.

Rakousku se během tohoto období daři-

lo navzdory SRK výrazně lépe. Na konci války byla rakouská ekonomika pravděpodobně v nejzoufalejší situaci mezi západoevropskými ekonomikami. Proto Rakusané získali velkou část americké pomoci. Během prvního roku Marshallova plánu dostalo Rakousko 280 milionů dolarů, což byla v přepočtu na obyvatele největší suma v Evropě. Navzdory tomu k hospodářskému oživení nedošlo, a to nejen proto, že dá-

le přetrvával téměř beze změn nacistický systém regulace ekonomiky, ale také z toho důvodu, že SRK prosazovala mylné měnové a fiskální politiky a bránila obchodu s Východní Evropou.

Mezi lety 1951 a 1953 byla ale pomoc v rámci Marshallova plánu Vídní výrazně omezena, a to ze 127,6 milionu na 91,4 milionu a nakonec až na 38,5 milionu dolarů. Ve stejném okamžiku se rakouská ekonomika začala zotavovat, jelikož vláda začala měnit svou měnovou a fiskální politiku. Dokonce i zastánce Marshallova plánu Franz Nemschak přiznal, že „prudké omezení zahraniční pomoci v posledním roce Marshallova plánu a stabilizace světového hospodářství přinutily Rakousko provést zásadní změnu v jeho hospodářské politice.“ V důsledku extrémně přísné protiinflační politiky ceny dokonce na konci roku 1952 klesaly, zatímco ekonomika pokračovala v růstu. Úspory vyskočily ze 77 milionů šilinků ročně na 1000 milionů šilinků. V roce 1953 dosáhlo Rakousko, které trpělo chronickými dluhy, přebytku 70 milionů dolarů. Ekonomika byla na cestě pokračujícího rychlého ekonomického růstu po zbytek desetiletí.

Mýtus č. 3: Marshallův plán pomohl rozvoji americké ekonomiky

Mnozí autoři tvrdí, že Marshallův plán zabránil návratu hospodářské deprese, jelikož stimuloval evropskou poptávku po produktech amerických podniků. Toto tvrzení je však vystavováno ostré kritice. Teorie podspotřeby, podle níž má být za vznik deprese odpovědná nedostatečná spotřeba, nemá v současnosti příliš zastánců. Za hlavního viníka deprese jsou v teorii stále více označovány problematické fiskální a měnové politiky. Kromě toho 17 miliard dolarů, které byly použity v rámci Marshallova plánu, představovalo ztrátu 17 miliard dolarů ve zboží, kterou utrpěla domácí americká ekonomika.

Mýtus č. 4: Fungování Marshallova plánu nebylo ve velké míře ovlivněno americkými zájmovými skupinami

Zatímco je všeobecně uznáváno, že zahraniční pomoc a státem podporované investiční programy často slouží zájmům konkrétních amerických podniků a bank, na Marshallův plán se nahlíží jinak. Laická

i odborná veřejnost popisuje Marshallův plán téměř jako ideál pluralistického a humanitárního programu zahraniční pomoci, jehož cíle nebyly ovlivněny působením zájmových a nátlakových skupin. Skutečnost je ale zcela jiná.

Samotný koncept Marshallova plánu ukazuje, že byl částečně vytvořen k tomu, aby sloužil právě zájmovým skupinám. Než byla zahájena činnost SRK, značná část americké pomoci byla spravována Organizací spojených národů. OSN samozřejmě negarantovala, že darované dolary budou použity k nákupu amerického zboží, ani nevyčlenila konkrétní zboží, které má být za tyto dolary nakoupeno. V přímém rozporu s těmito praktikami byla pomoc poskytovaná skrze SRK určena k nákupu konkrétního amerického zboží a služeb. V tomto ohledu dotoval Marshallův plán některé americké podniky za peníze amerických daňových poplatníků. Původní zákony, dle kterých plán fungoval, například požadovaly, aby minimálně polovina veškerého zboží placeného prostřednictvím SRK byla převážena na lodích registrovaných v USA a pojištěných v USA. Dokonce i Paul Hoffman, šéf SRK, přiznal, že toto opatření stálo „miliony dolarů“, neboť americká plavi-

Americké ropné firmy také profitovaly z Marshallova plánu. Americká vláda bránila využívání uhlí a výstavbě nezávislých ropných rafinérií v Západní Evropě a podporovala dovoz americké ropy ze středovýchodu. Výsledkem bylo, že dodávky ropy se staly významnou složkou pomoci v rámci Marshallova plánu – dosáhly úrovně 11 % celkových dodávek prováděných skrze SRK. Tato politika byla částečně výsledkem předchozích amerických politik, které významně podporovaly americké ropné společnosti ke zvýšení produkce na středovýchodě.

Když americké firmy začaly ropu ze středovýchodu prodávat prostřednictvím SRK, prodávaly ji za cenu ropy Texaského zálivu zvýšenou o cenu dopravy z Texaského zálivu přes celý Atlantik. Po dobu více než dvou let se průměrná cena ropy pohybovala mezi 3,50 a 4,00 dolary za barel. Tato cena výrazně přesahovala výrobní náklady. Tatáž středovýchodní ropa byla ve stále vyšší míře převážena zpátky do Ameriky a prodávána za cenu nižší, než byla cena v Evropě. Kdyby se Evropané snažili koupit si ropu odjinud, což se některým podařilo, přišli by o dotaci SRK, která jinak veškeré náklady na americkou ropu pro Evropu hradila.

Namísto sádla, které požadoval velitel Programu zajištění dodávek potravin, byly do Západní Evropy přiváženy miliony liber burských oříšků.

dla nepatřila vždy mezi nejlevnější dostupné loď. Dalším požadavkem bylo, že jedna čtvrtina přepravované pšenice musí být v podobě mouky, která je samozřejmě dražší.

Mezi nejsilnější zájmové skupiny patřily virginští výrobci tabáku. V prvních letech Marshallova plánu potřebovala Evropa zoufale zemědělské stroje a předkládala množství žádostí o neodkladné dodávky traktorů a jiné zemědělské techniky. SRK ale reagovala po svém. 30. června 1949 hlásí, že posílá zemědělské stroje v ceně 40 milionů dolarů, ale zároveň 40 000 tun tabáku v hodnotě 111 milionů dolarů. V roce 1948 dosáhla například výše vývozu sušeného ovoce do Bizonie (skrze SRK) v přepočtu na obyvatele úrovně 2,5 krát vyšší než byla americká spotřeba tohoto ovoce. Ve stejném roce jsme také byli svědky dovozu 175 milionů liber předražených podřadných špaget do Itálie. Ve stejném období došlo také k dodávce 65 000 nákladních automobilů do Evropy, přestože evropské silnice byly zničeny a panoval nedostatek paliva.

Vliv zájmových skupin byl popsán plukovníkem Andrewsem, velitelem Programu zajištění dodávek potravin civilnímu obyvatelstvu americkou armádou v Německu. Ten poznamenal, že jelikož USA produkovaly více burských oříšků, než bylo možné se ziskem prodat ve Spojených státech, Ministerstvo zemědělství prosazovalo prodej burských oříšků v rámci pomoci Evropě. Výsledek? Stovky milionů liber burských oříšků byly převáženy do Západní Evropy namísto sádla, které požadoval Andrews.

Mýtus č. 5: Americká poválečná zahraniční hospodářská politika spočívala v prosazování svobodného obchodu a v politice „otevřených dveří“

Marshallův plán usiloval o řešení důležitějšího problému – vyřešit takzvaný nedostatek dolarů v Západní Evropě. Tento problém mohl být ale řešen daleko efektivněji pomocí odstranění překážek obchodu mezi Spojenými státy a západní Evropou.

Skutečnost je taková, že v období, o kterém hovoříme, bylo jen 55 % amerických dovozů bez cla a většina cel byla na vysoké úrovni. Výrobky zpracovatelského průmyslu byly zatíženy clem dosahujícím 30 až 40 %, na zavírací nože bylo dokonce uvaleno clo 184 %. Cla na minerály a suroviny byly v průměru trochu nižší, ale stále např. na rtuť bylo clo 39,5 %, na wolfram 41,3 % a na fluorit 33 %.

Obchod se zemědělskými produkty byl více omezován pomocí kvót a mezinárodních marketingových dohod než pomocí cel, i když cla také existovala. V roce 1948

miliardy dolarů. S výjimkou Japonska by byly za celý tento nárůst odpovědné země účastníci se Marshallova plánu. Obzvláště by šlo o Británii a její velký, ale problémy zmítaný textilní průmysl.

V rozporu s všeobecným přesvědčením je skutečností, že americká obchodní politika spočívala především na omezeních obchodu pomocí bilaterálních obchodních dohod. Nešlo o multilaterální politiku „otevřených dveří“. Tyto překážky obchodu stály v cestě jiným americkým pokusům o obnovu evropské prosperity.

Poučení z Marshallova plánu

Je nepochybné, že naše vnímání historie předurčuje naše porozumění současnosti a budoucnosti. Celá série mýtů, které zahrnují fungování Marshallova plánu, dala vzniknout v podstatě stejným mýtům o užitečnosti současné zahraniční politiky. Zastánci zahraniční pomoci téměř vždy tvrdí, že zahraniční pomoc podpoří hospodářský růst zemí, kterým je poskytnuta, povede k rozvoji zdravých hospodářských politik stojících na svobodných trzích a že v dlouhém období pomohou také rozvoji země, která pomoc poskytuje. Zároveň tito lidé zapominají na to, že země, jež pomoc poskytuje (např. Spojené státy) a snaží se najít racionální způsob jejího uskutečnění, zachovávají překážky obchodu – používají cla a kvóty.

Navzdory řadě selhání zahraniční pomoci (např. v Tanzanii, Malí a Indii) pokusy o její provádění stále pokračují. V této souvislosti je vždy jako příklad velmi úspěšného programu zmiňován Marshallův plán.

Tvůrci politiky a zastánci státní pomoci by ale Marshallův plán za nezpochybnitelný úspěch považovat neměli. Jeho dopady na poválečnou Evropu byly přinejmenším smíšené, zatímco jeho dopad na Americkou ekonomiku byl negativní. Základním problémem zahraniční pomoci je, že ekonomický růst není produktem centrálního plánování a řízení. Růst je výsledkem osobní iniciativy a podnikatelských schopností v rámci zdravého zákonného a hospodářského rámce. Jakákoli dodatečná snaha vede ke známým problémům centrálního plánování: především k nemožnosti racionální ekonomické kalkulace, vytvoření zvrácených motivací a utlumení podnikatelské iniciativy. Zahraniční pomoc bude těmito problémy vždy zatížena.

Bez ohledu na klady a zápory Marshallova plánu byla ale situace v poválečné Evropě svěbytná. Nejenže evropská

V rozporu s všeobecným přesvědčením je skutečností, že americká obchodní politika spočívala především na omezeních obchodu pomocí bilaterálních obchodních dohod.

vyhlásily Spojené státy úplné embargo na zemědělské dovozy. V první polovině roku 1949 tak vláda zapříčinila pokles evropských dovozů o třetinu.

Americká vláda odhadovala, že úplné odstranění cel pouze v roce 1950 by zvýšilo roční vývozy z 673 milionů dolarů na 1,4

ekonomika byla již industrializovaná a poměrně značně integrovaná, ale Evropa měla dlouhou tradici existence kapitalistických institucí. Bylo pouze třeba tyto instituce oživit. Ve většině případů byl tento vývoj podpořen samotnými evropskými politiky, a nikoli zahraničními experty:

v Německu sehrál např. klíčovou úlohu Ludwig Erhard a v Itálii Luigi Einaudi.

Jen málo zemí třetího světa má podobné tradice kapitalismu a industrialismu. Historické důkazy ukazují, že zahraniční pomoc nedokáže tyto instituce založit a dokonce ani je podpořit a rozvinout. Ve většině případů (a zcela jistě v případě Marshallova plánu) vede podpora od vlády jedné země vládě země druhé k podpoře etatismu a centrálního plánování - nedochází vůbec k rozvoji svobodného trhu. Nejlepším způsobem podpory svobodného trhu v jiných zemích je umožnit jejich podnikům obchodovat s americkými podniky bez omezení obchodu. Tato svoboda obsahuje nejen vývoz a dovoz, ale také půjčky a také

imigraci a emigraci pracovní síly.

Studium Marshallova plánu odhaluje pět skutečností úspěšnosti rozvojové pomoci, jež jsou velmi odlišné od pěti převládajících mýtů:

1. Zdravá ekonomická politika je zdaleka nejdůležitějším faktorem ekonomického růstu. Její úloha zastíní ostatní faktory, jako je kultura, dostupnost zdrojů a velikost zásoby kapitálu. Tento poznatek je jasně ilustrován poválečným vývojem Hongkongu a Taiwanu ve srovnání s Čínou.

2. Zahraniční pomoc často brání přijetí zdravé hospodářské politiky. Podstata a fungování zahraniční pomoci má všechny rysy intervencionismu.

3. Zahraniční pomoc nepomáhá zemím, které pomoc poskytují. Dochází jednoduše k tomu, že místní soukromý sektor přichází o zdroje.

4. Programy zahraniční pomoci nejsou prováděny ve „veřejném zájmu“. Koncentrované snahy hospodářských zájmových skupin využijí politický proces k získání vlastního prospěchu z programu pomoci.

5. Svobodný obchod je nejlepším způsobem pomoci ostatním zemím. Pomáhá rozvoji všech zúčastněných stran.

(Z anglického originálu „The Marshall Plan: Myths and Realities“ z knihy U.S. Aid to the Developing World redakčně zkrátil a přeložil Josef Šíma)

Legislativní okénko

Již vícekrát jsme poukázali na podivnou náklonnost našich legislativců k zvířecí říši. Snad tyto reglementující duše znepokojuje relativní svoboda, ve které si zvířata žijí a tak se giganti naší legislativy snaží kousky i té zvířecí svobody ukrajoval. Jejich legislativní výtvary jsou v tomto ohledu zvlášť zdařilé. Vzpomeňme jen devíti právních předpisů, které upravují právní postavení daňů. Těžko komukoliv vysvětlit, že mezi předpisy zabývající se těmito nebohými tvorečkami patří i řád pro mezinárodní železniční dopravu.

Možná je zde i další logický argument pro legislativní působení státu. Náš sociální stát přece mnoha zvířatům přispívá. Dotace dostává koza bezoárová, tetřev hlušec, koroptvičky a i na kravky leccos (a ne málo) zbude. No a pak má přece stát právo vůči dotovaným zvířatům zasáhnout, tak jako zasahuje vůči jiným dotovaným jedincům či druhům.

Nejnovějším skvělým produktem animální legislativy je nařízení vlády č. 27/2002 Sb., kterým se stanoví způsob organizace práce a pracovních postupů, které je zaměstnavatel povinen zajistit při práci související s chovem zvířat. V podstatě nic velkého, nějakých 7 paragrafů a osm útlých příloh už v naší legislativě neoslň. Podpisy bývalého premiéra a nového premiéra dávají vládnímu nařízení neobyčejnou sílu, nejen právní.

Konstrukce tohoto vládního výplodu je především plna neobyčejné legislativní fantazie. Podle Ústavy totiž sice může vláda vydávat v mezích zákona nařízení přímo, ale vydat takto nařízení o tom, jak se ovce nahánějí (resp. vyhánějí), to bylo asi i na tuhle vládu moc. A tak nastoupil jako odrazový můstek překvapivě zákoník práce. Celé nařízení tedy ukládá zaměstnavatelům zajistit, aby jejich zaměstnanci správně jednali se zvířaty. Občas z této „logiky“ sice vláda vypadla a ukládá povinnosti těžko říci komu, ale to nic, stane se. Raději se podívejme na to, co tedy vláda nařizuje.

Tak například v § 6 nařízení vlády a podle něj vydané přílohy 1 bodu 2 vláda nařizuje (a Zeman se Špidlencem podepsali), že před nástupem ke koni musí zaměstnavatel zajistit, aby se zaměstnanec koni ohlásil. Zaměstnanec se má koni ohlásit „obvykle slovem Ustup a jménem koně“. Tedy například „Ustup Železníku“. Inu chytrá vláda. Eurooptimisté by se začali jistě ptát jestli je předpis kompatibilní s právem EU. Problém je v tom, že při volném pohybu koní (a úředníků) v rámci EU se u nás může vyskytnout kůň zvyklý na anglické pokyny. Nicméně naše legislativa tomu nebrání. Jsou pak dvě možnosti. Buďto ke koni neposílat člověka v zaměstnaneckém poměru. Tomu zkoumané nařízení vlády totiž určitě nebrání na koně mluvit anglicky. Druhá možnost spočívá v liberálním výkladu vládního nařízení. Zde se totiž nařizuje, že „obvykle“ zvolá zaměstnanec „Ustup“. Zřejmě tedy může zvolat i něco jiného. Proč se tedy nařizuje volat „Ustup“ pak ovšem není jasné. Ústav státu a práva nám k tomu jistě rád poskytne výklad.

Vláda taky vypočítává rizika vznikající při chovu jednotlivých druhů zvířat. Tak například u včel je nařízeno vládou „organizovat práci s ohledem na riziko pobodání“. Naopak u koz a ovcí se práce organizuje s ohledem na „riziko potrkání a povalení“. Teď ale aby si to zaměstnanec nespletl. Totiž když vyhání ovce musí jeho zaměstnavatel zajistit, aby zaměstnanec stál za otevřenými dveřmi tak, aby ho dveře chránily před „tlakem stáda“. Naopak při práci se včelami musí zaměstnavatel zajistit, aby zaměstnanec měl kuklu. Teď si jen představte, že si obě strany pracovní smlouvy, zaměstnanec i zaměstnavatel, spletou přílohu 8 (včely) a přílohu 3 (kozy). Kupříkladu zaměstnanec otevře úl, schová se za jeho dvířka, což měl ovšem udělat, když vyhání ovce, a tak bude pobodán. Naopak, když otevře výběh ovcím a zůstane stát uprostřed, tlaku stáda neodolá ani ve včelařské kukle.

Pokud toho ještě nemáte dost, tak poslední příklad - příloha 2 bod 8: „Při odběru semene od plemenného býka nesmí ošetřující zaměstnanec provádět současně i jiné úkony“.

K tomu jen dodejme, že soukromník veterinář si může při odběru semene dělat, co chce.

JUDr. Miroslav SYLLA
Advokátní kancelář ŠVÁB, ZIMA & PARTNEŘI

Solut@on®
internet na vaší straně

Internet Vám pomůže
zvíťezit.

My Vám pomůžeme
s Internetem.

Provozovna společnosti:
Na Křivíně 1, 140 00 Praha 4

Telefon: 61 00 94 00
Paegas +420-605-229389
Eurotel +420-602-767756
Fax: 61 00 94 24
E-mail: info@2s.cz
http://www.2s.cz

Předplatné TL na rok 2002

*Jak se stát každý měsíc součástí
TERRA LIBERA?*

*Předplaťte si zaslání časopisu
TERRA LIBERA.*

Všechna čísla roku 2001 a předplatné na rok 2002 získá ten, kdo daruje Liberálnímu institutu minimálně 250,- Kč na jeho činnost. Předplatné pouze na rok 2002 lze získat minimálně za 150,- Kč. Elektronické předplatné ve formátu pdf za polovinu!

Účet 55 94 61/0300

Standardní roční předplatné: 0,25 g zlata e-gold účet: 131844

Více o e-gold na: www.libinst.cz

TERRA LIBERA

je vydávána společností TERRA LIBERA.

Kontaktní adresa:

**TL, c/o Liberální institut,
Spálená 51, 110 00 Praha 1
E-mail: TL@libinst.cz**

Její vydávání není povoleno ani schváleno žádnou státní institucí.

On-line archiv
TERRA LIBERA
z let 2000 a 2001
dostupný na stránkách
www.libinst.cz